Aus: Sir Asutosh Mookerjee Silver Jubilee Volume 3.3, Calcutta, S. 431-436

ON SOME EARLY REFERENCES TO THE KAUṬILĪYA ARTHAŚĀSTRA.

BY

J. JOLLY, PH.D., M.D., D.C.L. (OXON.),

Professor of Sanskrit, University of Würzburg, Tagore Law Professor (1883), University of Calcutta.

The antiquity of that unique composition, the *Kauṭilīya Arthaśāstra*, which has thrown such a flood of new light on the ancient political institutions of India, is abundantly proved by the numerous quotations given from it in standard Sanskrit texts. Thus a large number of quotations from, and express references or parallel passages to, the *K. A.*, has been collected by Mr. R. Shamasastry, in the preface to his excellent translation, from Kāmandaka's *Nitisāra*, Daṇḍin's *Dāsakumārcarita*, Bāṇa's *Kādambarī*, Vatsayāna's *Kāmasūtra*, Kalidāsa's *Śakuntalā*, Somadevasūri's *Nītivākyāmṛta*, Varāhamihira's *Bṛhatsaṃhitā*, and other well-known works. In support of Mr. Shamasastry's statements, I beg to subjoin some passages from the early Sanskrit commentaries on the Code of Manu, Medhātithi's *Manubhāṣya* especially, which according to Dr. Bühler, was written in the ninth century A. D. The passages are taken from Rao Saheb Mandalik's edition of the *Mānava Dharmaśāstra* with seven commentaries, published in three volumes at Bombay (1886).

Medh. on *M.*, VII, 52.

पानद्यूतयोः पानं गरीयः तत्र हि संज्ञाप्रणाशः अनुन्मत्तस्योन्मत्तत्वमप्रेतस्य प्रेतत्वं कौपीनप्रकाशनं श्रुतप्रज्ञाप्रहाणं मित्रहानिः सद्भिर्वियोगः असद्भिश्च संप्रयोगः गीतादिष्वर्थघ्नेषु प्रसङ्गः...... द्यूते तु जितमेवाक्षविदुषा......स्त्रीद्यूतव्यसनयोर्द्यूतव्यसनं गरीयः...... ।

K. A., VIII, 3.

पानसम्पत् संज्ञानाशः अनुन्मत्तस्योन्मत्तत्वमप्रेतस्य प्रेतत्वं कौपीनदर्शनं श्रुतप्रज्ञाप्राणवित्तमित्रहानिः सद्भिर्वियोगोऽनर्थ्यसंयोगस्तन्त्रीगीतनैपुण्येषु चार्थघ्नेषु प्रसङ्ग इति ॥ (p. 328, 1st ed.)

द्यूते तु जितमेवाक्षविदुषा......द्यूतस्त्रीव्यसनयोः कैतवव्यसनम्...... । (p. 327, 1st ed.)

The whole disquisition on the four-fold vices of a king, and the relative nature of the evils caused by them, is common to both works, though the arrangement differs.

Medh. on *M.*, VII, 54.

पुरोहितः स्वल्पकार्ये राज्ञा व्याजेनाधिक्षिप्तः बहुनार्थप्रदानेनाप्तपुरुषैरेकैकममात्यमुपजपेत् राजविनाशाय । एतच्च सर्वं मन्त्रिभ्यो रोचते । अथ कथं भवत इति । प्रत्याख्याने अर्थोपशुद्धः । परिव्राजिकान्तःपुरे लब्धविश्वासा एकैकममात्यमुपजपेत् सा राजमहिषी भवन्तं कामयते कृतसमागमोपायेति प्रत्याख्याने कामोपधाशुद्धः । राजप्रयुक्ता एव केचित्पुरुषाः प्रसादमाविष्कुर्युः कृतसमयैरमात्यै राजा हन्यत इति ।......तेषामेव चान्यतमः पूर्वमेव कृतसंवित्कः प्रत्येकं राजामात्येषूत्साहयेत् । तत्र ये प्रत्याचक्षते ते भयोपधाशुद्धाः ।

K. A., I, 10.

पुरोहितमयाज्ययाजनाध्यापने नियुक्तममृष्यमाणं राजा अवक्षिपेत् । स सत्रिभिः शपथपूर्वमेकैकममासुपजापयेत्......सर्वेषामेतद्रोचते कथं वा तवेति । प्रत्याख्याने शुचिर्भित धर्मोपधा । परिव्राजिका लब्धविश्वासान्तःपुर कृतसत्कारा महामात्रमेकैकमुपजपेत् । राजमहिषी त्वां कामयते कृतसमागमोपाया........ प्रत्याख्याने शुचिरिति कामोपधा । प्रवहणनिमित्तमेकोऽमात्यः सर्वानमात्यानावाहयेत् ।......प्रत्याख्याने शुचिरिति भयोपधा ।

M edhātithi seems to have mixed up the धर्मोपधा with the अर्थोपधा. On the other hand, his reading व्याजेनाधिक्षिप्तः is better than अवक्षिपेत् in the *K. A.*, as the dismissal of the Purohita is meant as a stratagem for the purpose of testing the honesty of the ministers.

Medh. on *M.*, VII, 104.	*K. A.*, I, 14.
वाल्लभ्येनोपगृहीतः पश्चान्मानाधिकाराभ्यां भ्रष्टः प्रवासितबन्धुस्तद्वल्लभः प्रसभमभिपूज्य स्त्रीकृतः सकुल्यैरन्तर्हितः सर्वस्वमाहारितस्तत्समानकर्मविद्योऽन्यः पूज्यते सोऽवधीर्यत इत्येवमादिक्रुद्धः । केनचित्कृतं पैशुन्यं तत्समानदोषेभ्यो दण्डितः तं सर्वाधिकारस्थाः सहसोपपादितार्थं इत्यादिर्लुब्धवर्गः । परिक्षीणः कदर्यो व्यसनबहुल्य इत्यादिभीतवर्गः । आत्मसंभावितः शत्रुपूजार्चनरतः तीक्ष्णसाहसिको होमेनासंतुष्ट इत्येवमादिरवमानितवर्गः ।	वल्लभावरुद्धः.......मानाधिकाराभ्यां भ्रष्टः तुल्यैरन्तर्हितः प्रसभाभिमृष्टस्त्रीकः सर्वसमाहारितः बन्धनपरिक्लिष्टः प्रवासितबन्धुरिति क्रुद्धवर्गः ।........तुल्यदोषदण्डेनोद्विग्नः......सर्वाधिकरणस्थः सहसोपचितार्थः......इति भीतवर्गः । परिक्षीणोऽत्यात्तस्वः कदर्यो व्यसन्यत्याहितव्यवहारश्चेति लुब्धवर्गः । आत्मसंभावितो......शत्रुपूजामर्षितो नीचैरुपहितस्तीक्ष्णः साहसिको भोगेनासंतुष्ट इति मानिवर्गः ।
Medh. on *M.*, VII, 147.	*K. A.*, I, 15.
इमान्यङ्गानि कर्मणामारम्भोपायः पुरुषद्रव्यसंपत् देशकालविभागः विनिपातप्रतीकारः कार्यसिद्धिरिति ।	कर्मणामारम्भोपायः पुरुषद्रव्यसंपत् देशकालविभागः विनिपातप्रतीकारः कार्यसिद्धिरिति पञ्चाङ्गो मन्त्रः ।
Medh. on *M.*, VII, 149.	*K. A.*, I, 15.
तिर्यग्योनिषु च शुकसारिकादयोऽपि मन्त्रं भिन्दन्ति गवाक्षादयोऽपि ।	शुकसारिकाभिः मन्त्रो भिन्नः श्वभिरन्यैश्च तिर्यग्योनिभिः ।
Medh. on *M.*, VII, 152.	*K. A.*, I, 17.
नवं हि द्रव्यं येनार्थजातेनोपदिश्यते तत्तदा दूषयति एतमसंस्कृतबुद्धयो यद्यदुच्यन्ते तत्तत्प्रथमं गृह्णन्ति ।	नवं हि द्रव्यं येन येनार्थजातेनोपदिह्यते तत्तदाचूषति । एवमयं नवबुद्धिर्यद्यदुच्यते तत्तच्छास्त्रोपदेशमिवाभिजानाति ।

Medh. on *M.*, VII., 153.

कक्षान्तरेष्वन्तर्वंशिकसैन्याधिष्ठितोऽन्तःपुरं प्रविशेत्। तत्र स्थविरस्त्रीमतिशुद्धां देवीं परिपश्येन्नापरिशुद्धां देवीम्। गृहलीनो हि भ्राता भद्रसेनो मातुः शयनान्तर्गतः कुपुरुषशङ्कविषदिग्धेन नूपुरेणावत्सं देवी जघान मेखलायाः सौवीरं वेण्यां गूढेन शस्त्रेण विदूरथं तस्मादेतानि यत्नतः परीक्षेत। मुण्डजटिलकुहकप्रतिसंसर्गं बाह्यदासीभिरन्तःपुरदासीनां प्रतिषेधयेत्।

K. A., I, 20.

कक्षान्तरेष्वन्तर्वंशिकसैन्यं तिष्ठेत्। अन्तर्गृहगतः स्थविरस्त्रीपरिशुद्धां देवीं पश्येत्। न कांचिदभिगच्छेत्। देवीगृहे लीनो हि भ्राता भद्रसेनं जघान। मातुः शय्यान्तर्गतश्च पुत्रः कारूशम्। लाजान्मधुनेति विषेण पर्यस्य देवी काशिराजम्। विषदिग्धेन नूपुरेण वैरन्त्यं मेखलामणिना सौवीरं जालूथमादर्शेन वेण्यागूढं शस्त्रं कृत्वा देवी विदूरथं जघान। तस्मादेतान्यास्पदानि परिहरेत्। मुण्डजटिलकुहकप्रतिसंसर्गं बाह्याभिश्च दासीभिः प्रतिषेधयेत्।

Medh. on *M.*, VII, 154.

पञ्चवर्गः कापटिकोदास्थितगृहपतिवैदेहिकतापसव्यञ्जनाः परधर्मज्ञाः प्रगल्भच्छात्राः कापटिकास्तानर्थमानाभ्यामुपसंगृह्य मन्त्री ब्रूयात् राजानं मां च प्रमाणं कृत्वा यत्र यदकुशलं तत्तदानीमेवाख्यातव्यं त्वयेति। प्रव्रज्यायाः प्रत्यवसित उदास्थितः स च प्रज्ञाशौचयुक्तः सर्वान्नप्रदानसमर्थायां भूमौ प्रभूतहिरण्यायां दासकर्म कारयेत्। कृषिकर्मफलं तच्च सर्वप्रव्रजितानां ग्रासाच्छादनावसथात्प्रतिविदध्यात्। तेषां ये वृत्तिकामास्तानुपजपेदेवमनेनैव वृत्तेन राजार्थश्चरितव्यो भक्तवेतनकाले चोपस्थातव्यमिति।

K. A., I, 11.

कापटिकोदास्थितगृहपतिकवैदेहकतापसव्यञ्जनान् सत्रितीक्ष्णरसदभिक्षुकीश्च। परमर्मज्ञ प्रगल्भः छात्र कापटिकः। तमर्थमानाभ्यामुत्साह्य मन्त्री ब्रूयात् राजानं मां च प्रमाणं कृत्वा यस्य यदकुशलं पश्यसि तत्तदानीमेव प्रत्यादिशेति। प्रव्रज्याप्रत्यवसितः प्रज्ञाशौचयुक्त उदास्थितः। स वार्ताकर्मप्रदिष्टायां भूमौ प्रभूतहिरण्यान्तेवासी कर्म कारयेत्। [कर्मफलाच्च सर्वप्रव्रजितानां ग्रासाच्छादनावसथान् प्रतिविदध्यात्। वृत्तिकामांश्चोपजपेत् —एतेनैव दोषेण राजार्थश्चरितव्यो भक्तवेतनकाले चोपस्थातव्यमिति।

The remainder of this chapter, up to संवादयेयुः ।, is also given by Medh., the final portion only being omitted. A portion of Chapter XII, including some of the verses, is also found in Medh.'s gloss on *M.*, VII, 154.

Medh. on *M.*, VII, 191.	*K. A.*, X, 5.
समानतन्त्रेणोक्तं-द्वे शते धनुषां गत्वा राजा तिष्ठेत्प्रतिग्रहः । भिन्नसंघातनार्थं तं न युध्येताप्रतिग्रहः ॥	द्वे शते धनुषां गत्वा राजा तिष्ठेत्प्रतिग्रहः । भिन्नसंघातनं तस्मान्न युध्येता-प्रतिग्रहः ॥

Medh. on *M.*, VII, 205.	*K. A.*, VI, 2.
समानतन्त्रेऽपि दैवं न यानययो-र्मानुषं कर्मलोकं पालयतीति ।	दैवमानुषं हि कर्म लोकं पावति ।

It might be objected to this, perhaps, that none of these texts is expressly attributed to Kauṭilya by Medhātithi and that, therefore, they might have been taken by him from some other work on Polity than the *Kauṭilīya Arthaśāstra*. However, the last two questions, in Medhātithi's glosses on *M.*, VII, 191 and 205, profess to have been given from a work called *Samānatantra*, and this is a very apposite title for a work like the *K. A.*, in which the phrase इति समानं पूर्वेण or इति समानम्, "The same as before," is of constant recurrence, see e.g., I, 11; V, 1; VII, 6; XIII, 2; XIV, 1, as a convenient means of avoiding lengthy repetitions. Nor was the name of Kauṭilya, or Cāṇakya, which is the same, unknown to Medhātithi, as may be gathered from his gloss on *M.*, VII, 43, he refers to the चाणक्यादिग्रन्थविदः, "those who know the book composed by Cāṇakya and other such books," i.e., works on *Nīti*. The second book or *Adhyakṣapracāra* of the *K. A.* is twice quoted by Medhātithi with that designation, in his glosses on *M.*, VII, 61 and VII, 81, and though the texts thus quoted are not actually traceable to the printed edition of the *K. A.*, there is nothing in them which might not have occurred in that work.

There can be no doubt, therefore, that Medhātithi was well acquainted with the *K. A.*, and the same remark applies to some of the other standard commentators of the Code of Manu, such as Kullūka and Govindarāja.

It may be mentioned, finally, that Sāyaṇa-Mādhava (xiv. cent.), in his celebrated work on the Philosophical Systems of India, the *Sarvadarśanasaṁgraha*, seems to be referring to some such composition as the *K. A.*, when he says near the beginning of his work :—

प्रायेण सर्वप्राणिनस्तावत्......नीतिकामशास्त्रानुसारेणार्थकामावेव पुरुषार्थौ मन्यमानाः पारलौकिकमर्थमपन्हुवानाश्चार्वाकमतमनुवर्तमाना एवानुभूयन्ते ।

"The mass of men, in accordance with the *Śāstras* of policy and enjoyment, considering wealth and desire the only ends of man, and denying the existence of any object belonging to a future world, are found to follow only the dictates of Cārvāka" (Cowell). Even so it is emphatically declared in the *K. A.*, I, 7, that wealth alone is important, according to Kauṭilya. The materialistic doctrines of Cārvāka are also mentioned with approval in the same work (I, 2).